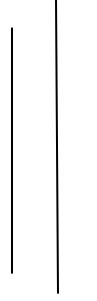
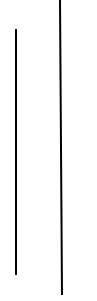

भक्तपुरको पशुपति महाविहार : एक सांस्कृतिक अध्ययन

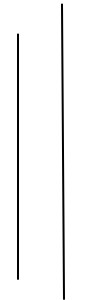

नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व विषयमा
स्नातकोत्तर तहको आंशिक परिपूर्तिको प्रयोजनका निमित्त प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता:

पुष्प रत्न शाक्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय
नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काडमाडौं

२०७६

सिफारिश पत्र

श्री पुष्प रत्न शाक्यले मेरो निर्देशनमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तरगत नेपाली इतिहास, संस्कृति तथा पुरातत्व विषयको स्नातकोत्तर उपाधिको आंशिक परिपूर्तिका निमित्त “भक्तपुरको पशुपति महाविहार : एक सांस्कृतिक अध्ययन” शिर्षकमा शोधपत्र तयार गर्नु भएको हो । म निजको कार्यबाट सन्तुष्ट छु । तसर्थ प्रस्तुत शोधपत्र मूल्याङ्कनका लागि सिफारिश गर्दछु ।

.....
उप-प्रा. डा.सन्ध्या खनाल पराजुली

शोध निर्देशक

मिति :

शोधप्रबन्धको स्विकृति सिफारिश पत्र

श्री पुष्प रत्न शाक्यद्वारा प्रस्तुत “भक्तपुरको पशुपति महाविहार : एक सांस्कृतिक अध्ययन” शिर्षकको शोधपत्र स्नातकोत्तर तह नेपाली इतिहास तथा पुरातत्व संस्कृति विषयको आंशिक आवश्यकता पूर्तिको लागि स्विकृत गरिएको छ ।

.....
डा. मदन कुमार रिमाल

विभागीय प्रमुख

वाह्य निरीक्षक

.....
उप-प्रा. डा.सन्ध्या खनाल पराजुली

शोध निर्देशक

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत “भक्तपुरको पशुपति महाविहार : एक सांस्कृतिक अध्ययन” शोधपत्र तयार गर्न विभिन्न क्षेत्रबाट विभिन्न व्यक्तिहरुको सहयोग प्राप्त भएको छ । ती सबै महानुभाव प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्नु पहिलो कर्तव्य हो ।

प्रथमतः सांस्कृतिक नगर एवं मध्यकालमा राजधानीको रूपमा स्थापित भक्तपुर नगरको वर्तमानमा रहेका महाविहारहरुमा सबैभन्दा पुरानो पशुपति महाविहार बारे शोध प्रबन्ध तयार गर्न प्रेरणा दिने गुरु सह-प्राध्यापक मीलन रत्न शाक्यज्यू प्रति आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । त्यसरी नै प्रस्तुत शोध प्रबन्धको लागि अमूल्य समय दिई आवश्यक सल्लाह सुझाव दिनु हुने शोध निर्देशक गुरु उप-प्रा.डा. सन्ध्या खनाल पराजुलीज्यू प्रति पनि हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

त्यस्तै नै यस शोध ग्रन्थ तयार गर्नको लागि सल्लाह तथा सुझाव दिनु भई सहयोग गर्नु हुने यस विभागका विभागाध्यक्ष गुरु डा.मदन कुमार रिमालज्यू लगायत सबै प्राध्यापक गुरुज्यूहरु प्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा पशुपति महाविहारको श्रोत सामग्रीहरु संकलन गर्नमा सहयोग गर्नु हुने त्यस महाविहारका स्थविर आजुहरु, संघ सदस्यहरु लगायत यस कार्यमा सहयोग गर्नु हुने मेरो जीवन संगीनि चंचला केशरी शाक्य लगायत सबै परिवारका सदस्यहरुलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

.....
पुष्प रत्न शाक्य

भक्तपुरको पशुपति महाविहार : एक सांस्कृतिक अध्ययन

विषय सूची

पहिलो अध्याय : परिचय	पृष्ठ
१.१ शोध परिचय :	१
१.२ समस्या कथन :	१
१.३ उद्देश्य :	२
१.४ शोधकार्यको महत्व :	२
१.५ पूर्व साहित्य समीक्षा	२
१.६ शोधकार्यको सीमा	४
१.७ अनुसन्धान विधि	५
१.८ अध्याय विभाजन	५
अध्याय दुई : बौद्धधर्ममा बहाल बहील निर्माण परम्परा	
२.१ विहारको साधारण अर्थ :	७
२.२ बौद्धधर्ममा विहारको निर्माण प्रशंग :	७
२.३ नेपालमा विहार निर्माण परम्परा	९
२.४ मल्लकालमा विहार निर्माण	१०
२.५ मल्लकालिन विहारहरूको विशेषताहरू	११
२.६ बहिका विशेषताहरू	११
अध्याय तीन : भक्तपुरनगरका बाहा र बहीहरू	
३.१ भक्तपुर नगरको परिचय	१३
३.२ भक्तपुर नगरमा बौद्धधर्मको प्रवेश	१३
३.३ भक्तपुर नगर भित्रका बाहा:बहीहरू	१४

३.३.१ भक्तपुर नगर भित्रका बहाःहरु	१५
३.३.२ भक्तपुर नगर भित्रका बहीहरु	१९

अध्याय चारःपशुपति महाविहारको धार्मिक तथा सांस्कृतिक पक्ष

४.१ पशुपति महाविहारको परिचय	२२
४.२ पशुपति महाविहारको स्थापना	२२
४.३ प्रशन्नशील महाविहार	२३
४.४ पशुपति महाविहारको धार्मिक तथा सांस्कृतिक पक्ष	२४
४.४.१ दैनिक नित्यपूजा र सन्या पूजा	२५
४.४.२ वार्षिक पर्वपूजा	२५
४.४.२.१ देवालीपूजा	२५
४.४.२.२ पहिलो नायोगू पूजा (नायक गोष्ठिपूजा)	२६
४.४.२.२ थिंला गुठि	२६
४.४.२.३ वालीगुठि	२७
४.५ जात्रापर्व	२७
४.५.१ पञ्चदान पर्व	२७
४.५.२ सम्यक भोजनदान पर्व	२८
४.५.३ ऐच्छिक सम्यक दान वा विशेष जात्रा	३०
४.५.४ कुमारीको जात्रा	३१
४.६ पशुपति महाविहारमा संघ व्यवस्था	३२
४.६.१ बज्राचार्य संघ	३२
४.६.२ बुद्धाचार्य खलक	३२
४.६.३ दशस्थविरको व्यवस्था	३३
४.६.४ स्थविर आजु	३३
४.६.४ नवप्रवेशी शाक्य खलकहरु बुद्धाचार्य/शाक्य खलकहरु	३४
४.६.४.१ सलां खलः(क्वाथण्डौ खलक)	३४

४.६.४.२ विश्वकर्मा छँ खलक	३५
४.६.४.३ भतुजु खलक	३६
४.६.४.४ बेखाल खलक	३६

अध्याय पाँच : पशुपति महाविहारको कला र वास्तुकला

५.१ पशुपति महाविहारको स्वरूप	३९
५.१.१ महाविहारको चोक	३९
५.१.२ विहारको मूल वज्रधातु चैत्य	३९
५.१.२ क्वापाद्योछें :	४०
५.१.३ क्वापाद्योकोठा	४१
५.१.४ स्तम्भ चैत्य	४२
५.१.५ धर्मधातु चैत्य	४२
५.१.६ पूर्वतिरको आगमघर	४३
५.१.७ पश्चतिरको आगमघर	४३
५.२ देवननी	४४
५.२.१ दीपंकर ज्ञानमाला भजन खलको पाटी	४४
५.२.२ चैत्यहरु, वज्रधातुमण्डल र अभिलेखहरु	४४
५.२.३ गणेश मन्दिर	४५
५.२.४ उमामहेश्वर	४६
५.२.५ नामसंगीति, वज्रसत्व र ताराका मूर्तिहरु	४६
५.२.६ दिगी छें र दीपंकर बुद्ध	४६
५.२.७ कुमारी घर	४८
५.२.८ विविध सम्पदाहरु	४८

अध्याय छ : उपसंहार

सन्दर्भ ग्रन्थसूचि	५३
अनुसूचि क - अभिलेख	५४

